

Kókai Károly

Cigányváros és piktogram

Otto Neurath. Gypsy Urbanism

➔ Museum für angewandte Kunst, Bécs

➔ 2010. március 10 – szeptember 5.

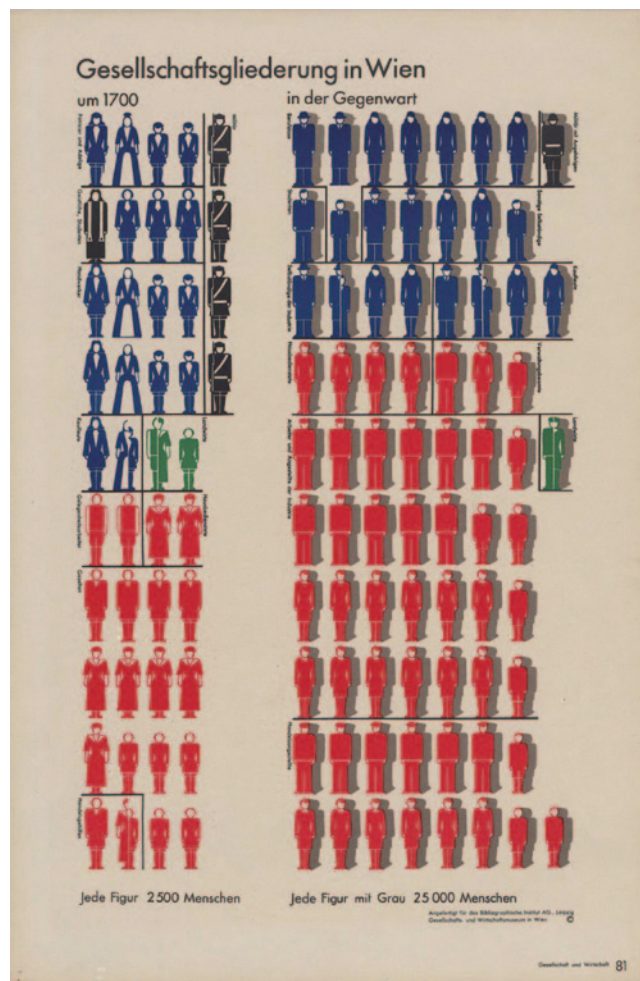
■ OTTO NEURATH a 20. század első felében fejtette ki széleskörű tevékenységét; foglalkozott közgazdaságtannal, tudományfilozófiával, várostervezéssel, népműveléssel és múzeumigazgatással is. A bécsi Iparművészeti Múzeum kiállításán életművét négy részre osztva láthatjuk: elsőként az 1920-as évek telepés mozgalmát, majd az 1925-ben alapított Osztrák Társadalmi és Közgazdasági Múzeumot, amely az 1934 utáni ausztró-fasiszta, illetve nemzeti szocialista periódus megszakításától eltekintve máig létezik Bécs 5. kerületében. A harmadik csoportban a CIAM-ban való részvételének dokumentumait láthatjuk, végül az 1920-as évek közepétől kifejlesztett képstatistikai módszert, illetve ennek az 1934-es hollandiai és angol emigráció utáni változatát, az 'isotype'-ot vagy izotípust (az International System of Typographic Picture Education rövidítése). A négy témakört a várostervezéshez való kapcsolatuk fűzi össze.

Neurath az 1920-as évek elejétől Bécs város települési hivatalának munkatársaként dolgozott. Ő alapította meg Bécsben 1920-ban a Telepesek és Kiskerttulajdonosok Szövetségét, majd a Telepes, illetve röviddel ezután a Társadalmi és Gazdasági Múzeumot, később ez utóbbinak számos külföldi kirendeltségét is, így pl. a Társadalmi és Gazdasági Múzeumot Düsseldorfban, a Mundaneum Intézetet Hágában és az Isostat intézetet Moszkvában. Az 1930-as évek elejétől Neurath részt vett a CIAM (*Congrès International d'Architecture Moderne*) tevékenységében is. Ő maga nem volt építész, de a CIAM megváltoztatta saját szabályzatát, hogy őt is felvehesse tagjai körébe. Mint az osztrák szekció vezetője vett részt azon az 1933-ban tartott kongresszuson, aminek egy Marseilles és Athén között közlekedő hajó szolgált helyszínül (a kiállításon láthatunk erről egy dokumentumfilmet, melyet MOHOLY-NAGY LÁSZLÓ készített). Az úton ott volt számos neves építész, így például ALVAR AALTO is.

A kiállítás kurátora, NADER VASSOUGHIAN a kiállítás alcíméül választott *Gypsy Urbanism*mal Neurath egyik levelére utal, aki a kifejezést 1922-ben Margarete Lihotzkynak írt levelezőlapján használja. A Bécs peremén ekkoriban illegálisan tanyázó, szükségleteiket a közvetlen környezetükből ellátó – például a bécsi erdő szolgáltatott javakat kisajátító – telepések szerinte egy úgynevezett cigányvárost alapítottak. Az első világháború utáni nyomor kirívó jelenségei voltak a bécsi városhatáron tömegesen megjelenő, engedély nélkül épült, összegyűjtött építőanyagokból összeeszkábált úgynevezett deszkafalvak. Bécs város szociális programjának részeként hivatal alakult a probléma megoldására, melyben Otto Neurath vezető szerepet kapott. Amit manapság szlömösödésnek nevezünk, utalva a nyomorspirál egyik újabb fordulatára, az Neurath szerint az arisztokratikus belváros és az 1870-es évektől eköré épített nagypolgári lakógyűrű alternatívája lehet. A peremen működő közösségekben Neurath a bázisdemokrácia elveinek megvalósulását, a háborús gazdaság egyik formáját fedezte fel, melynek felszámolását úgy kellene végrehajtani, hogy az itt összegyűlt társadalmi potenciál ne vesszen el, hanem a társadalom egésze számára hasznossá váljon.

Neurath együtt dolgozott ezen a programon a várostervezés, a modern építészet és belsőépítészet számos úttörőjével, így – az 1927-es házasságkötése után Margarete Schütte-Lihotzkyként ismert – MARGARETE LIHOTZKYVAL is. A kiállításon Lihotzky 1923-ból származó tervrajzai és belsőépítészeti típustervei is láthatók. 1926-ban – tehát abban az időszakban, amikor Neurath bécsi terveinek megvalósítása napirenden volt – készült el Lihotzky úgynevezett *Frankfurti konyhája*, a modern beépített konyha egy korai, minimalista változata, melynek néhány példája még megtalálható Frankfurtban (a bécsi Iparművészeti Múzeum alagsorában látható egy 1990-ben utánépített változat, amelynek összeállításában maga Schütte-Lihotzky is besegített).

A kurátor, Vassoughian kísérlete, hogy kapcsolatba hozza Neurath-ot az illegális telepésekkel, érthető ugyan, hiszen valóban foglalkozott e társadalmi probléma megoldásával is, azonban ami Neurath tevékenységet általában illeti, sokkal jellemzőbb rá a szélesebb, a kispolgári és munkásrétegek lakásproblémáinak megoldására való törekvés. Nem a fedélnélküliek és a nyomortelepek lakóinak megsegítése állt az előtérben, hanem azoké, akik mai szemmel nézve



OTTO NEURATH
Társadalmi tagolódás Bécsben, 1930 © MAK

Alvar Aalto, Otto Neurath és Moholy-Nagy László, 1933
© gta Archiv / ETH Zürich: CIAM Archiv



tarthatatlanul rossz lakásvizonyok között voltak kénytelenek élni. E megoldások egyik formája a Bécsben még ma is többfelé megtalálható „kiskertszövetkezet” (*Schrebergarten*), amelyeket az 1920-as években szintén ez a mozgalom fogott össze. Erről szól egy néhány hónapja előkerült és a kiállításon látható film is: *A zöld város, Rosenthal Bécs mellett, 1924-ből*.

Neurath a Társadalmi és Gazdasági Múzeum körüli tevékenységének legmaradandóbb része az általa ott kifejlesztett kiállítási módszer, prezentációs forma és vizuális nyelv. A múzeum vándorkiállításokat tervezett, tehát nem a látogatóknak kellett a múzeumba mennie, hanem a kiállítás ment el a látogatókhoz. Könnyen összeépíthető paravánokra akasztott, egységesített méretű tablókhoz mutatták be a célpublikumnak tekintett kispolgárok és munkások számára előkészített anyagot; az általános választójog bevezetésével immár releváns politikai erőtté vált az iménti két csoport. Ezeknek a tömegeknek a politikai nevelésére készített mozgó kiállítások létrejöttén dolgozott pl. az építészként ismert JOSEF FRANK is. Neurath és Lihotzky mellett ő is a városi hivatal egyik, a következő évtizedekben szintén hírnevet szerzett alkalmazottja volt. A lakószövetkezetek tagjai számára érthetően mutatták be a számukra kidolgozott lakásterveket. A tablók egyik fontos újítása az úgynevezett képstatistikai módszer alkalmazása, amelyen az ábrázolandó statisztikai adatokat egymás mellé sorakoztatott képi szimbólumok teszik érzékelhetővé. A múzeum nem csak a telepések számára készült bemutatókat szervezett, hanem a telepés mozgalmat bemutató kiállításokat is, ezzel a demokrácia elvének megfelelően az úgynevezett participáló városfejlesztést propagálta.

Neurath képnyelvének keletkezési körülményei számos szempontból figyelemreméltóak. Nem utolsósorban azért, mert ezzel sajátos értelmezést kapnak és kézzelfoghatóvá válnak olyan filozófiai irányzatok, mint az ausztrómarxista praxis vagy a logikai pozitívizmus, amelyek metszéspontjában áll Neurath mint politikai aktivista és mint tudományfilozófus. A meghatározó impulzus az iskolázatlan (illetve alig iskolázott) tömegek számára a társadalmi és gazdasági összefüggéseket nyilvánvalóvá tevő felvilágosítás, illetve politikai agitációs munka. A népnevelés célja a demokratikus jogok követeléseinek érveléssel való alátámasztása volt, ezzel kapcsolódtak az ausztrómarxizmus szelleméhez. A képstatistika egy olyan sajátos „nyelv”, amely komplex összefüggéseket hivatott egyszerű formában ábrázolni, a logikai pozitívizmus célkitűzéseivel egyetértésben. Statisztikai adatok – azaz objektívnek tekinthető, empirikus módon nyert elementáris ismeretek – nem arányaikban (mint pl. egy kördiagramon), hanem egy bizonyos egységet (pl. 25.000 polgárt) képviselő jelek egymás mellé helyezésével szerepelnek a tablók. Az ilyen típusú tablók nem foghatók fel első pillantásra, hanem olvasni kell azokat, ez viszont a jelsorok áttekinthetőségével gyorsan történhet. Az ábrázolt emberi figurák az osztályhelyeztet kifejező, anonim tömegeket jelenítik meg.

Mai szemmel nézve ez a képnyelv (képstatistika, piktogram, bécsi módszer vagy izotópia) sikeresnek tekinthető, hiszen nem csak a modern városi tér tömegesen használt és ugyanakkor szimbolikus helyei – pályaudvarok, repülőtér – hanem úgyszólván minden nyilvános tér – iskola, mozi, színház, vendéglő, lift és lépcsőház – immár elképzelhetetlen piktogramok nélkül. Ugyanakkor Neurath piktogramjaival a felvilágosítás és a demokrácia egy eszközét is megteremtette, mégpedig egy konkrét ideológiától irányítva. A cél a – részben teljesen, többségében pedig funkcionálisan – analfabéta tömegek számára a társadalmi összefüggések érthetővé tétele és e tömegek mozgósítása volt. Ezt Neurath az összefüggések redukálásával próbálta elérni. A fekete, fehér és sárga fajok képviselőinek piktogramjaival például vizualizálható az afrikai, európai és ázsiai gazdasági összehasonlítás, ugyanakkor ez a módszer a raszista beidegződés sémáit nemcsak felhasználja, hanem úgyszólván beleneveli a nézőbe. A redukció szükséges a dolgok áttekinthetővé tételéhez, ugyanakkor problematikus is, hiszen az, hogy melyik dimenziókat hagyjuk el, minden esetben ideológiai kérdés. Neurath a redukciót baloldali, demokratikus, felvilágosító ideológiája érdekében használta, mellyel ő is részt vett a két háború közötti ideológiai küzdelemben bal és jobb között.

Arra a kérdésre, hogy mennyire használható és hogy mit jelent ma Neurath vizualizálási módszere, ALICE CREISCHER és ANDREAS SIEKMAN közös projektje adhat választ. A művészpár 2003-2004-ben Neurath képstatistikai tablóit példaképpel használva próbált aktuális ökonómiai és társadalmi problémákat vizualizálni. Az Creischer és Siekman munkájában is nyilvánvaló, hogy a módszernek kétfenekű: egyrészt láthatóvá tesz, másrészt egy bizonyos érdeket szolgál; alkalmas felvilágosításra, ugyanakkor a felvilágosítást populista és sematikus megoldások propagálására használja ki. Neurath egész tevékenysége nemcsak egyszerűen a baloldali politikai agitáció része, hanem racionalizáló és technokrata is, és ez – mint ezt a 20. század története bizonyítja – minden ideológiai vonalon használhatónak bizonyulhat. Ez persze nem csökkenti Neurath teljesítményét, hanem arra figyelmeztet,

hogy egy-egy formai megoldás nem függetleníthető attól a tartalomtól, amely vele összekapcsolódik.

Neurath személyes kapcsolatban állt a modern építészet számos mozgalmával, így a Bauhaus-sal és a CIAM-mal. Részt vett a Bauhaus 1926-os Dessau-beli megnyitásán, és egy cikkben méltatta WALTER GROPIUS épületeit. A következő igazgató, HANNES MEYER 1929-ben és 1930-ban is meghívta Neurathot a Bauhausba több előadásra is. A CIAM athéni konferenciáján Neurathnak viszont nem sikerült meggyőznie az ott jelenlévő építészeket a városépítészeti szociális céljairól. Neurath a CIAM legtöbb tagját túlságosan elit beállítottságúnak, a CIAM tagjai pedig Neurathot túlságosan dogmatikusnak találták.

Neurath azok közé tartozik, akiknek újrafelfedezése programmá vált, és ez már évek óta szlogenként tér vissza. Minden vele kapcsolatos publikációban, konferencián és kiállításon elhangzik, hogy ő egyike azon elfelejtett személyeknek, akiknek tevékenysége világunkat átformálta. Így ezen a kiállításon is felfedezheti magának a látogató és felfedezik maguknak a rendezők is Neurathot. KATHRIN POKORNY-NAGEL, a bécsi Iparművészeti Múzeum nyomtatott grafikai osztályának vezetője szerint a múzeum gyűjteményében megvolt ugyan Neurath 1930-as *Társadalom és Gazdaság* atlasza, de nem tudták, hogy ez Neurath tevékenységének gyümölcse, ezért is örül ennek a kiállításnak, amely a múzeumnak a nagyközönség számára ismeretlen grafikusokat bemutató sorozatának része. A következő kiállítás így BÍRÓ MIHÁLY tevékenységét fogja bemutatni, aki 1919 után éveken keresztül Bécsben alkotott.

OTTO NEURATH
International Picture Language, 1936 © MAK

